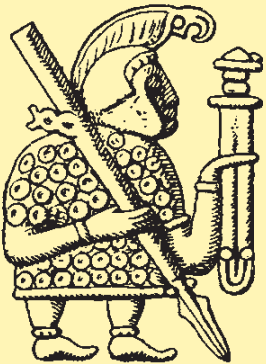

FORN VANNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2019/3

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning: fornvannen.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Christina Fredengren, christina.fredengren@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Teknisk redaktör

Kerstin Öström

Grävlingvägen 50

167 56 Bromma

kerstin@vinghasten.se

Prenumeration

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

e-post fornvannen@vitterhetsakademien.se

Bankgiro 535-3552

Årsprenumeration i Sverige (4 häften) 200 kronor, lösnummer 60 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 250:–

Box 5622, SE-114 86 Stockholm, Sweden

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Sweden by AMO-tryck AB, Solna, 2019

Nya aspekter på Fornsigtunas medeltid

Av Rune Edberg och Olof Heimer

Edberg, R. och Heimer, O., 2019. Nya aspekter på Fornsigtunas medeltid. (New aspects of medieval Fornsigtuna). *Fornvännen* 114. Stockholm.

Fornsigtuna's Iron Age royal manor house and other buildings on the site were torn down shortly before AD 1000, and the place-name Sigtuna was transferred to the newly-established Christian town. From then on, the Fornsigtuna estate was cultivated by a royal bailiff and tenant farmers, occupying a new site with a cross-marked runic stone on display. Ruins of a medieval manor at Fornsigtuna are mentioned by a few 17th-century writers. Up to now the search for this building has been inconclusive but its existence should not be ruled out until further investigations have been conducted.

*Rune Edberg, Svartbäcksgatan 108 A, SE-753 35 Uppsala
rune.edberg@comhem.se
Olof Heimer, Fjärdhundragatan 12, SE-753 37 Uppsala
olof.heimer@mail.com*

Inledning

Fornsigtuna i Håtuna socken, Uppland, med sin ansamling av husgrundsterrasser, tingshög och andra anläggningar är en av Mälardalen mest uppseendeväckande fornlämningsmiljöer. I bakgrunden spökar de välbekanta legendariska uppgifterna i medeltida, norröna källor som förknippar platsen med Oden och Ynglingaätten. Traditionens koppling och en antagen överföring av Sigtunanamnet från Fornsigtuna till Sigtuna stad inte att förglömma.

På 1980-talet gjordes begränsade men givande arkeologiska forskningsundersökningar på platsen, som numera heter Signhildsberg. Husterrasser, byggnadsgrunder och andra konstruktioner från yngre järnålder, och av kungsgårds- eller annan högre ståndskarakter, identifierades och grävdes delvis ut. En slutsats blev att området övergavs omkring år 1000 eller något tidigare (Allerstav et al. 1991; Damell 1989; 1991; 1993).

Det har sedan länge diskuterats om det funnits en kungsgård i Fornsigtuna också under medeltiden. Kungsgård då fattad i betydelse av

en ståndsmässig byggnad, där kungen vistades av och till, eller åtminstone kunde besöka vid speciella tillfällen. Saken är intressant i sig men har också viss bäring på Sigtunaforskningen i allmänhet.

Två uppfattningar står mot varandra. Den ena pläderar för att en kungsgård funnits i Fornsigtuna parallellt med staden Sigtuna under dess äldsta skede. Jonas Ros har hävdats att man kommer att hitta den om man bara letar vidare: »Extended excavations would certainly show settlement contemporary to the town of Sigtuna» (Ros 2008, s. 141, jfr Ros 2009, s. 192f). En annan företrädare för ett liknande synsätt är Börje Sandén. Genom publicering av dokument och med kritisk argumentation har han under många år hållit idén om en medeltida kungsgård i Fornsigtuna levande (www.ukforsk.se). Den motsatta inställningen är att en kungsgård anläggs i staden Sigtuna vid 900-talets slut i samband med dess etablering. Arkeologiska belägg från de senaste årtiondenas Sigtunaundersökningar har, framför allt av Sten Tesch, tolkats som att den legat i det nuvarande kvar-

teret S:ta Gertrud där den haft en central position i den nya stadens maktlandskap (Tesch 2016, s. 115f). Någon plats för en kungsgård i Fornsigstuna vid samma tid finns i denna analys inte.

De nämnda utgrävningarna i Fornsigstuna på 1980-talet höll sig inom det då kända fornlämningsområdet. Herrgårdsparken berördes visserligen också delvis av en fosfatkartering. Där uppmättes höga värden, vilket tolkades som spår av bytomten, men saken undersöktes inte vidare. Övriga arealer inom egendomen omfattades inte alls (Damell 1991, s. 34f).

Det nuvarande corps-de-logiet är ursprungligen från 1670-talet och uppfördes av frälsemannen Åke Rålamb i samband med en säteribildning. Han ändrade då också egendomens namn från Fornsigstuna till Signhildsberg – stavningsvarianter, som Signesberg och Signilsberg, möter i äldre källor (Malmberg 1923) (tabell 1).

Sången om Signhild och Habor, återgiven bl.a. av Saxo och Snorre, blev populär på 1500- och 1600-talet och en av många platser i Norden där ödesdramat tänktes ha utspelat sig var just i Fornsigstuna med omnejd. Därav också Signhildsberg, Signilds bur, Habors slätt och Habors vret med flera liknande fantasinamn (B. Sandén 1991).

Historiska källor

Första gången som Fornsigstuna uppträder i skrift är i ett brev som påven Alexander III skickar till kung Knut Eriksson och jarl Birger Brosa. Brevet dateras till 1174–1178 (DS 852; SDHK 225). Påven uppmanar kungen och jarlen att återställa tre villas till kyrkan. En av dessa benämns i brevet »fornesitune». Det latinska *villa* kan översättas med gård eller by. Gårdarna, däribland Fornsigstuna, var Sigtunabiskopens underhållsgods (Hult 1989). Från medeltiden finns enstaka andra skriftliga belägg för Fornsigstuna. De har sedan länge stötts och blötts inom forskningen (se t.ex. von Friesen 1922–23; Damell 1989; 1991; Hult 1989; Strid 1991) och har nyligen granskats och förtecknats i en volym i Riksarkivets serie *Det medeltida Sverige* (Björklund 2014).

Den första Sigtunabiskopen är känd från 1060-talet. Att egendomen Fornsigstuna vid denna tid ställts till dennes förfogande är, om man ska gå efter uppgifterna i påvebrevet, troligt. När sedan Stefan efter sin ärkebiskopsvigning 1164 började

organisera sin kyrkoprovins från Uppsalas horisont blev det dags att se över de ekonomiska tillgångarna. Påven Alexander var Stefan personligen bekant med. Denne var nämligen själv närvarande när Stefan vigdes för sin uppgift, något som ägde rum i påvens exil, i Sens i Burgund. När biskopssätet i Sigtuna lagts ned, till förmån för det nyare men samtidigt verksamma i Uppsala, har Fornsigstuna återgått till kronan. Det är tänkbart att kungamakten redan från början förbehållit sig äganderätten och att upplåtelsen till kyrkan endast gällt avkastningen. Eftersom Uppsalastiftet sannolikt hade en egen godsdonation att bygga på kan kravet i påvebrevet, enligt Christian Lovén, i så fall ha grundats på en historieförfälskning (Lovén 2010, s. 12).

Det förtjänar att nämnas att det finns ett arkeologiskt Sigtunafynd, dessvärre utan närmare känd proveniens, som vittnar om skriftväxling med just påven Alexander III. Det är ett blysigill eller bulla (Sigtuna museum Sf 3328; Schmid 1942; på Riksarkivets ovannämnda påvebrev är för övrigt sigillet bortfallet – en händelse som kan se ut som en tanke) (fig. 1).

Fru Margaretas donation

Vad säger övriga historiska uppgifter? Alla källor utom en behandlar Fornsigstuna i egenskap av jordbruksenhet med ägoförhållanden, marklandstaxering och avkastning. Fornsigstuna framstår som en av landbor bebodd och brukad by, ägd av kronan. Undantaget är en handling från 15 november 1299 som ansetts peka på att det vid tidpunkten bör ha funnits en ståndsmässig byggnad i Fornsigstuna. Detta dokument (DS 1291; SDHK 1855) förtjänar att granskas något utförligare. Handlingen ifråga stadfäster en donation för att inrätta ett dominikanskt systerkonvent i Kalmar i Småland. Donatorn Margareta Gustavsdotter är sigillant tillsammans med kung Birger (Magnusson), ärkebiskop Nicolaus (Nils Allesson) och priorn för ordensprovinsen Dacia, broder Olavus (fig. 2).

Andra hälften av 1200-talet är mendikantordnarnas guldålder. Dominikanprovinsen Dacia, som omfattade Danmark, Norge och Sverige, kom att omfatta minst 26 konvent, däribland det i Sigtuna som varit verksamt sedan 1237. Till detta kom kvinnokonventen, och det av fru Margareta

900-talets slut	Kungsgårdsbebyggelsen på husplåtåerna överges.
ca 1020–1050	Den kristna kungamakten etablerar en gård på ägorna. En korsmärkt runsten sätts upp som markering.
ca 1060–1070	Kungen avsätter gården till Sigtunabiskopens underhåll. Återgår när Sigtunastiftet läggs ner.
1170-tal	Ärkebiskopen i Uppsala försöker, med stöd av påven, förgäves att få äganderätt över gården.
1100–1200-tal	Gården övergår från att drivas som brytesgård till en by med fyra landbor.
1315	Beskrivs som landboby, 2 markland.
1348	Nämns en jord Bryttjholm. Bör syfta på området där brytens gård och hemägor ursprungligen låg.
1526	Förlänar Gustav Vasa bort byn under en tid som ersättning för en skuld till kronan.
1539	Beskrivs som en kronoby med fyra hemman, 1 7/8 markland. Hör till Norränge rättardöme.
1612	Beskrivs som kronoby av Aschaneus som meddelar att byn ligger på platsen för den f.d. ladugården. Lämningar efter ett slott med borggård, källare m.m. beskrivs. Exakt plats oklar.
1627	Privatiseras. Krono blir frälse.
1667–72	Rannsakingarna beskriver slottsruiner på ägorna. Läget inte närmare utsagt.
1670-tal	Blir säteri under Åke Rålamb. Mangårdsbyggnad uppförs och satsningar på trädgårds-, åker- och ängsbruk genomförs.
1691	Karl XI:s reduktion. Första karteringen. Den f.d. bytomten betecknas som utjord och är bebyggd med tre torp. Kallas torpen vid Habors vret och Habors källa.
1817	Kartering. Den f.d. bytomten är bebyggd med ett ryttartorp. Namnet är nu Kräcklan eller Kräpplan.

Tabell 1. Tidslinje för Fornsigtnas vikingatid, medeltid och nyare tid. – Timeline showing Fornsigtna in the Viking Age, Middle Ages and post-medieval time.

Fig. 1. Bulla från Alexander III, påve 1159–1181. Jordfynd från Sigtuna stad, Sigtuna Museums inv. nr. Sf 3328. Diameter 34–36 mm. Foto Sigtuna Museum.
—Bull of Pope Alexander III, an archaeological find from Sigtuna town.

Fig. 2. Tre sigill från dokument vilket utfärdats *apud antiquam sigthoniam* i november 1299. Fr. v. sigill tillhöriga ärkebiskop Nils, provinsprior Olavus respektive fru Margareta. Det fjärde sigillet, kung Birgers, är inte bevarat. Foto Riksarkivet (här beskuret).
—Seals from an AD 1299 diploma, issued *apud antiquam sigthoniam*.

finansierade i Kalmar blev det tredje (Gallén 1946, s. 67, 124f).

Olavus var prior i Roskildekonventet när han utnämndes till prior för hela provinsen 1286, vid ett möte (kapitel) som hölls i Sigtuna i närvaro av kung Magnus Ladulås, ärkebiskop Magnus Bosson och biskopen av Strängnäs, Anund. I dominikanernas arkiv i Rom återfinns Olavus namn i latiniserad form, *Oliverius*. Det var en man av värld: hans resor i tjänsten förde honom till platser som Bordeaux, Ferrara, Palencia, Marseille och Köln. Död och begravd i Næstved 1308 (Karls-son 1901; Gallén 1946, s. 62).

Man kan med fog undra på vilken plats detta synnerligen höga herrskap – kung, ärkebiskop och provinsprior – utfärdade dokumentet. Textens formulering – *apud antiquam sigthoniam* – har i äldre forskning tolkats som »i Fornsigtuna», men kan lika gärna stå för »i det gamla Sigtuna». Språkligt möter detta inga problem. »Gamla» kan här också ha en bibetydelse av »vördnadsvärda». Det var ju, som nyssnämnda exempel visar, inte första gången som politiskt-kyrkliga toppmöten hölls i staden, och då rimligen också hos dominikanerna. Särskilt under den mörka och kulna årstiden var svartbrödernas med hypokaust uppvärmda lokaler något som förnäma resenärer säkert ogärna avstod från. Broder Olavus var denna gång rim-

ligen värd för mötet, i synnerhet som det var hans orden som skulle få åtnjuta den donation som skulle beseglas. Detta talar ytterligare för att det hölls i Sigtunakonventet. För övrigt var 15 november 1299 helgdag (söndagen efter S:t Martinsdagen) och man kunde således gå i mässan i dominikanernas nybyggda Maria-kyrka. Att ärkebiskop och prior själva officierade får man nog utgå från.

Det kan i vart fall inte vara rimligt att se texten i diplommet som ett säkert belägg för existensen av en i övrigt historiskt okänd och – åtminstone tills vidare – arkeologiskt oidentifierad märkesbyggnad i Fornsigtuna, något som tidigare ibland gjorts.

Man kan observera den språkliga ambivalensen också i att texten *apud antiquam sigthoniam* översätts som »Forn Sigtuna» i det äldre, tryckta *Diplomatarium Suecanum* (DS 1291), medan samma fras i brevets registerversion översätts »vid gamla Sigtuna» (SDHK 1855).

Aschaneus uppgifter

Antagandet om att det existerat en medeltida kungsgårdsbyggnad i Fornsigtuna vilar därmed främst på Martin Aschaneus beskrivning från 1612 (utgiven av Gunnar Gihl 1925). Aschaneus, sedermera kyrkoherde och antikvarie, var uppväxt i Fornsigtunas grannby Aske. Hans upp-

gifter måste tas seriöst men också behandlas källkritiskt. Aschaneus beskriver lämningar av ett »slott». Det finns dels ruiner av själva byggnaden och dess murar, dels av en fyrkantig borggård. I närheten finns också några stora stenhögar och rösen med både gråsten och tegelsten. Aschaneus anger vidare att hela källarvalvet synes under högarna för inte länge sedan, och intill ruinen fanns ett väldigt stenröse som troligen utgjort ett stentorn.

Aschaneus ger en del hållpunkter om var dessa ruiner låg. Med början i söder nämner han ett markområde kallat Aske höijar. Detta går att identifiera på äldre kartor och hängde med som torpnamn (Höjan eller Hojan) in på 1900-talet. Nära och väster om Aske höijar nämner han att Trånboda ligger. Detta var ett frälsetorp inklämt mellan Askes och Fornsigtunas ägor. Det skrevs senare Trunbo eller Trunboda och också dess

läge är känt. Där sägs enligt Aschaneus förr ha varit en hamnplats »ther Stadzmänn hafue haft sin handel vidh» som på hans tid ännu användes av fiskare och andra. Läget var skyddat innanför vad som Aschaneus betecknar som För-Sigtunaholmen, vilket bör vara vad som senare kallas Getholmen. Där mynnar två åar, skriver han (Gihl 1925, s. 8). Dessa går också att identifiera på kartor och på de äldsta går gränsen mellan Trånboda och Fornsigtuna i den ena (LMA 01-Håt-4, 1687; 01-Håt-5, 1691).

Slottsruinerna förlägger Aschaneus ännu längre västerut och skriver att de återfinns mitt emot Habors slätt på Sigtunasidan av Mälaren. Läget för Habors slätt är känt och på 1817 års karta är det ett torpställe (LSA Signhildsberg B32). Men platsen mitt emot Habors slätt från Trånboda sett ligger inte åt väster utan åt norr. Och syftar man tvärs över fjärden från Habors slätt, där sun-

Fig. 3. Översiktskarta över Fornsigtunas domän med järnålderns kungsgård i norr, 1600-talsherrgården Signhildsberg med ekonomibyggnader och medeltidens brytesgård och landboby i söder. Bakgrunden är ett ortofoto från 1960, Lantmäteriet. –The Fornsigtuna Iron Age manor site to the north, the 17th-century manor site, and the site of the bailiff's farm and the tenants' village to the south.

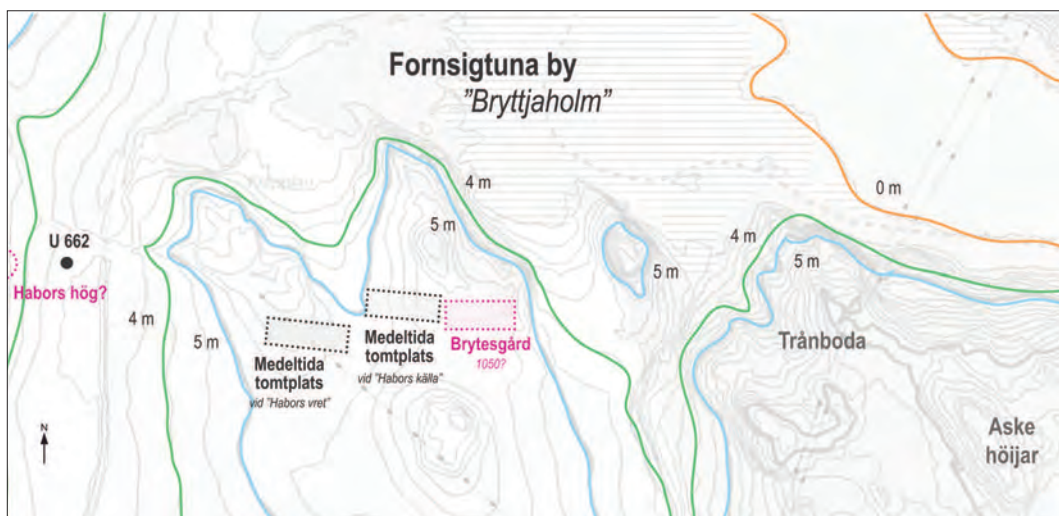

Fig. 4. Antagna och approximativa bebyggelselägen för senvikingatida och medeltida brytesgård och landboby i Fornsigstuna. Runsten U 662 inlagd enligt konceptkarta för Aske från 1687 och uppgifter i UR. Habors hög enligt senare kartor och ortofoton. Höjdkurvor enligt data från Lantmäteriet med 4 och 5 m.ö.h markerade. —Suggested approximate locations of late Viking Age bailiff's farm, the medieval tenant village, the barrow Habors Hög and runic stone U 662. Levels 4 and 5 metres above present sea level are indicated.

det mellan Sigtuna- och Hätunalanden är som smalast, hamnar man på en plats ungefär mittemellan Trånboda och Signhildsbergs senare uppförda herrgård. Där återfinns ett mindre bergs- och moränparti men lämningar, som skulle kunna motsvara dem Aschaneus beskriver, saknas. Sammanfattningsvis är uppgifterna om var slotet legat vaga och motsägelsefulla (fig. 3–4).

Förklaringsägnen

Eftersom Aschaneus var från bygden tycker man att han bör ha sett ruinerna med egna ögon. Men vissa uttryck som han använder (som t. ex. »synes för inte länge sedan») tyder på traditionsuppgifter. Aschaneus knöt dessutom också gärna helt okritiskt vad som han själv iakttagit till legender och förklaringsägnen. Särskilt är det en utbroderad redogörelse för en bro, som han intygar förr funnits mellan Aske höjjar och Sigtunalandet, som irriterar en sentida läsare. Han tolkar timmer vid stranden och pålar i sjön som lämningar efter bron (Gihl 1925, s. 6f). Liknande sägner är inte ovanliga och i Fornsigstunafallet har namnet på ön Broholmen säkert också spelat en stor roll för att vidmakthålla denna idé i bygden,

för övrigt in i modern tid. Aschaneus utgivare konstaterade för sin del, efter fältundesökningar och lodningar, att uppgifterna var orimliga och osannolika (Gihl 1925, s. 57). Det är bara att instämma. Dykningar efter spår av bron har för övrigt senare gjorts vid flera tillfällen, utan positiva resultat (Curt H. Dahlgren i rapport till Raä 8/6 1986, i ATA; Lindström 2000).

Vid sidan av Aschaneus beskrivning finns vissa kortfattade upplysningar i *Rannsakningar efter antikviteter*. Dessa härrör från dels 1667, dels 1672. De är således 55 respektive 60 år yngre än Aschaneus manuskript och tillkom endast några få år innan Åke Rålamb lät bygga herrgården. I Rannsakningarna får Aschaneus uppgifter om ruinernas existens och utseende stöd. I källan från 1667 talas om gamla byggnader (wåningar) som ännu syns och 1672 om en borggård med källare omgiven av en skalmur (håhl muhr) (Stähle 1960, s. 6, 50). Om upplysningarna i Rannsakningarna bygger på självsyn, traditionsuppgifter i bygden eller på inflytande från Aschaneus arbete kan inte avgöras. Vad gäller ruinernas läge är tyvärr inte heller Rannsakningarna till mycket hjälp. Enda ledning är en uppgift 1672 att de ligger i Fornsigstunas

gärde (giälle) vilket bör betyda på inägorna och inte på utmarken.

Fyra gårdar

Men helt oavsett frågan om den ståndsmissiga bebyggelsen, så drevs lantbruk under medeltiden vid Fornsigtuna. Av ett dokument från 1315 (DS 2032; SDHK 2698) framgår att Fornsigtuna tillhörde kronan och brukades av landbor. I Upplands handlingar 1539 och 1541 framgår att dessa var fyra (Björklund 2014, s. 66f). Gårdarna räntade alla lika mycket. Uppgiften om de fyra gårdarna återkommer hos Aschaneus 1612 (Gihl 1925, s. 12). Likformigheten tyder på att ursprunget kan vara en äldre enhet, en storgård som styckats upp i flera lika delar, en s.k. egalisering. I Upplands handlingar framgår också att Fornsigtuna vid 1500-talets mitt, liksom grannbyn Norränge som var kungens arv och eget, ingick i ett rättardöme vilket i sin tur var underställt en av kronans huvudgårdar (Björklund 2014, s. 34, 67).

Aschaneus uppger 1612 att platsen där Fornsigtunas fyra kronobönder bor varit slottets ladugård (Gihl 1925, s. 12). Ladugård kan ha liknande betydelse som i dag, nämligen en byggnad för att hysa nötkreatur och smädjur. Det finns också en äldre användning av termen i betydelse av en betydande, ofta kunglig, agrar enhet (SAOB; jfr Rahmqvist 1996, s. 251f). Ladugård i denna betydelse pekar på att byn går tillbaka på en storgård som upplöstes under tidig medeltid.

Att äldre lantmäterikartor kan avslöja fossila strukturer i kulturlandskapet, tidigare skeden i markutnyttjandet och borttagna fornlämningar med mera är välkänt. I forskningen om Fornsigtuna har detta källmaterial hittills utnyttjats sparsamt. Men där finns uppgifter som kastar en smula ljus över dess medeltida, kanske också vikingatida historia. Den äldsta Signhildsbergskartan är en ägomätning utförd 1691 i samband med Karl XI:s reduktion. Den är bevarad dels i ett koncept, dels i en år 1715 renoverad version (LMA 01-Håt-5). Där framgår att det skett stora förändringar sedan Aschaneus beskrev Fornsigtuna by 80 år dessförinnan. Träd-, humle- och kålgårdar har anlagts intill herrgårdsbyggnaden. Underlydande torp oräknade mätte åkerjorden 74 tunnland, cirka 36 hektar, fördelat på två årgården. Ängen gav 101 lass. Ett medeltida tunn-

land var oftast cirka 0,4 hektar. Från och med 1600-talet räknades tunnlandet till knappt 0,5 hektar.

Medeltida bytomt

Av Signhildsbergs torp fanns tre längst i söder på ägorna. Ett av dem kallades av lantmätaren i förklaringen till kartan för »torpet vid Habors källa» och hade knappt 3 tunnland åkerjord och äng till 2 lass hö. De två andra kallades för »torpen vid Habors vret». De brukade tillsammans 7 1/2 tunnland åkerjord och hade äng till 11 lass. Också torpen låg i tvåsåde (fig. 5).

De tre torpens åbyggnader låg på ömse sidor om en byväg med två i söder och en i norr. Rimligen var detta samma plats som på Aschaneus tid beboddes av fyra bönder. Efter säteribildningen har gårdarna i så fall reducerats till torpställen. Det fjärde hemmanet fattas visserligen men det bör ha legat på östra sidan av »torpet vid Habors källa», på bygatans norra sida. Lantmätaren noterar där för övrigt en öde åker, som nämnda torp utnyttjar som äng.

Det kan här röra sig om platsen för Fornsigtunas medeltida bytomt. Denna iakttagelse kontrasterar mot uppfattningen att tomten legat i det område strax intill den nuvarande herrgården, som uppvisar höga fosfathalter (t.ex. Hamilton 1986, s. 36, 41; Damell 1989, s. 34). Bebyggelse-spåren där kan istället, om vår tolkning är riktig, förslagsvis tillhöra järnålderns kungsgård, herrgårdens äldre ekonomibyggnader eller bådadera. Men att de är medeltida kan heller inte uteslutas.

Två markland

Enligt de äldre geometriska kartorna, från omkring 1640, varierade svenska gårdars storlek en hel del. För Uppland är medelvärdet 18,4 och medianvärdet 16,8 tunnland åker (Karsvall 2012, tabell 1; jfr Hannerberg 1971, s. 63f, 111f). Utifrån ett sådant riktmärke är de tre Habortorpens åkerarealer alltför små för att de vart och ett kan ha motsvarat en enskild gård. Före säteribildningen har deras föregångare, de fyra landbohemmanens åker- och ängsarealer varit betydligt större. Fornsigtuna sägs omfatta 2 markland år 1315 och 1 7/8 markland år 1539. Marklandet är i och för sig inget arealmätt, utan ett mått på de totala resurserna, men i Uppland har det genom-

Fig. 5. Utdrag ur 1715 års renoverande Signhildsbergskarta. Av de fyra gårdarna i den antagna medeltida byn återstår här tre, som blivit torp: torpet vid Habors källa (kartans nr 4) och torpen vid Habors vret (nr 5 och 6). Kartans S är åker till torp nr 4, som också har mark utanför kartan. U, V, W och X är åker till torpen 5 och 6. Y är äng. Sundby låg vid denna tid under Aske. —Extract from an AD 1715 cadastral map showing what is left of the village, three crofters' cottages with some arable and pasture, after Fornsigstuna's conversion to a private manor farm.

snittligt beräknats kunna motsvara cirka 12 hektar åker (Ericsson 2012, s. 218f; jfr Hannerberg 1971, s. 37f). Fornsigstunas åkerareal under medeltiden skulle därmed grovt kunna uppskattas till cirka 24 hektar, med andra ord fem gånger mer än vad 1691 års torp sammanlagt fått behålla. För att hålla en ko vid liv under vintern krävdes, enligt källor från 1500-talets Uppland, i storleksordningen 3–4 lass hö (Björnhag & Myrdal 1994) och om ängen varit i motsvarande mån större kunde byn således kunnat vinterställa 15–20 kor.

I en kommentar till 1691 års karta betecknas platsen för torpen vid Habors vret som en utjord som brukades under Fornsigstuna (LMA 01-Håt-5). Att före detta bytomter i äldre kartmaterial återfinns som utjordar är allmänt sett vanligt (Karsvall 2016, s. 79f & passim; jfr Hannerberg 1971, s. 39f). Detta talar för att identifieringen som Fornsigstunas tomt är riktig.

Brytesgård

Ännu ett belägg är namnet Bryttjholm på en äga inom Fornsigstuna, som nämns 1348 (DS 4276, SDHK 5544). Namnet förekommer inte på några kartor men läget beskrivs noga i källan. Att det helt eller delvis är den mark som på säteritiden kom att kallas Habors vret, dvs. en del av Fornsigstunas

bytomt, är tydligt (jfr Björklund 2014, s. 62, 66). Förleden i Bryttjholmsnamnet antyder att det handlar om platsen där den av en bryte ledda storgårdens tomt tidigare legat. *Bryte* som ortnamns-element är inte ovanligt (jfr KHL bd 2, bryte, sp. 274 med snarlika namn t. ex. Brytiastadhom i Svartlösa hd, Södermanland; också Rahmqvist 1996, s. 260f; jfr Brink 2012). Efterleden *-holm* i Bryttjholm bör kunna gå tillbaka på förhållandet att platsen ursprungligen varit vattenomfluten.

På en lantmäterikarta från 1817 framgår att torpen från 1691 då är historia och istället har platsen övertagits av ett ryttartorp (LSA Signildsberg B32). Namnen Bryttjholm, Habors vret och Habors källa används inte längre utan nu gäller Kräcklan eller Kräpplan. Ryttartorparen förfogade enligt kartans förklaring över knappt 7 tunnland mark, därav drygt 2 1/2 tunnland åker. Det är inte mycket.

Platsen där bebyggelsen vid Habors vret låg är numera uppodlad. Men en avplanad del av tomten är ännu tydligt skönjbar i åkern och det syns att grödan tar sig sämre där än på åkern i stort. Keramik från 1600-talet och senare förekommer rikligt i ploglagret och vad som kan vara gamla syllstenar ligger utvälta på en kostig strax utanför åkerhågnaden.

Fig. 6. Runstenen U 662 på nuvarande plats i parken vid Signhildsbergs herrgård. Stenen stod ursprungligen i anslutning till den tidigmedeltida brytesgården. I bakgrunden runstensfragmentet U ATA3600/65. Foto författarna. –The runic stone U 662 was originally located near the Fornsigtuna bailiff's farm. Much later moved to its present location in the park of Signhildsberg manor.

Bäck och runsten

Fornsigtunas tomt avgränsas i norr och väst av en bäck med ett slingrande lopp. Vid bron över denna bäck har ägorna enligt de äldsta kartorna, Signhildsbergs från 1691 och Askes från 1687 (LMA 01-Håt-5; 01-Håt-4) sammanstrålat med Dalbys och Sundbys byar som då uppgått i eller brukades under Aske. Dalby är känt 1311, är på 1500-talet utjord till Aske men försvinner sedan som registerenhet (Björklund 2014, s. 66). Som gammalt ägonamn lever det dock kvar och återfinns på 1687 års karta. Sundby är känt 1317 (Björklund 2014, s. 66) och existerar som registerenhet ännu på 1800-talet. Det tidigare nämnda hemmanet Trånboda eller Trunboda har, vilket framgår av dessa kartor, sedan Aschaneus tid bytt ägare och räknas till Aske.

Vid gränsbäcken stod enligt Askekartan 1687 (LMA 01-Håt-4) en runsten, vilket bör avse den sten som numera är känd som U 662. Det finns flera äldre antikvariska uppgifter om denna stens läge på 1600-talet, vilka diskuteras utförligt i *Upplands runinskrifter*. Nu kan dessa således kompletteras – och bekräftas – med den i sammanhanget tidigare veterligen inte uppmärksammade kartnoteringen. Någon gång efter lantmätarens besök 1687, men före Rickard Dybecks be-

sök på platsen 1859 (UR m. ref.), flyttades emellertid stenen till Signhildsbergs park där den ännu kan beses (fig. 6). Runstenen är korsmärkt och kan på stilmässiga grunder dateras till 1000-talets första hälft. Den kan inte attribueras till någon känd ristare, men påminner i utförandet om stenarna U 637, U 611 och U 612 i grannsocknarna V. Ryd och Kalmar (för dessa uppgifter tackar vi Magnus Källström).

Runstenen stod på Dalbys sida om bäcken och vägen. Närmare bestämt vid ändan av en långsmal vägkil, kallad »Dalby tä», som enligt Askekartan (LMA 01-Håt-4) nådde fram till bron. Enligt Peringskiöld var dock placeringen vid »tät vid Habors vreten som leder till Sigtuna» (UR m. ref.). I Rannsakningarna 1667 heter det: »Widh een by heter Forsichtuna een – 4.dels Mill ifrån Sichtuna ståår wijdh vägen utj een bäck, vthmedh een kiella, een vprättat Steen, om 6 eller 7 qwarter högh, medh linier och bookstäfwer, och säies det Konungz Sonen Habor skall deer wara begrafwen.» (Stähle 1960, s. 6). Då en kvarter motsvarade cirka 15 cm bör stenen således ha varit 1,50–1,75 meter hög. Och i Rannsakningarna 1672 heter det att stenen stod i Trunbodas tä och att det sägs att Habor skulle vara begravd där, och strax intill fanns en jordhö (Stähle 1960, s. 50).

Låg placering

Platsen där runstenen stod 1687 ligger enligt vår avvägning cirka 3,3 m över havet. Detta verkar anmärkningsvärt lågt och frågan är om denna varit stenens ursprungliga. Strandförskjutningen vid Mälaren har, som är väl bekant, berott på flera andra faktorer än den isostatiska landhöjningen och ett antal olika förslag till kronologiska kurvor har upprättats. Här är inte tillfället att utveckla denna problematik, men vi vill påpeka att det finns en del exempel på lågt stående runstenar i ursprungligt läge, och runhällar, som avsiktligt bör ha placerats alldeles intill en dåtida strandlinje (Åse 1969; jfr Åse 1984).

Om U 662 inte stod på ursprunglig plats 1687 kan den i gammal tid ha flyttats dit från närbelägen terräng. Den kan då ha varit placerad något högre, en möjlighet som kan stödjas av kartuppgifter om Habors hög. Det finns ett numera borttaget impediment, som kan vara identiskt med denna hög. Det är synligt på kartor fram till ekonomiska kartan 1981. Det låg alldeles intill den numera utrutade och delvis kulverterade bäckens äldre lopp (Ekonomiska kartan Håtuna J133-11I2a81). En annan tänkbar plats är moränkullen norr om Fornsigtnas bygata. Denna huser en hel del sentida byggnadslämningar och här bör också finnas äldre horisonter (Raä Håtuna 114; höjd, enligt våra avvägningar 6,5–6,8 m).

Gränsmarkering

Runstenens eventuella flyttning kan förslagsvis ha verkställts då landhöjningens effekter aktualiserade en mer distinkt ägoreglering. För det är påfallande att den år 1687, då Askekartan ritades, just stod vid korsningen mellan väg och en bäck som utgjorde gräns mellan flera byar. Också intressant är att åkermarken med bl.a. Dalby tä senare övergick från Aske till Signildsberg (LSA Signildsberg B32, 1817). Gränsfunktionen var därmed inte längre aktuell och det var fritt fram för Signildsbergs ägare att istället flytta bort stenen och låta den bli en romantisk prydnad i herrgårdsparken.

Runstenen lokaliseras således av olika 1600-talskällor i tre olika tän, Dalbys, Habors vretens (dvs. Fornsigtnas) och Trånbodas. De något spretiga uppgifterna ses i *Upplands runinskrifter* som syftande på samma plats, vilket verkar sannolikt och kan ses mot bakgrund av att Dalbys tä ändade

vid bäcken där Fornsigtnas tä tog vid, vilket i sin tur anslöt till Trånbodas tä som ledde ner till Mälarstranden. Lantmätaren använder träffande beteckningen »långtä» (LMA 01-Håt-4), ett slags vägkorridor använd av flera Håtunabyar, som ledde till den hamnplats som Aschaneus nämner. Därifrån kunde man ro den korta sträckan över till Sigtuna stad. Vid 1000-talets högre vattenstånd bör motsvarigheten ha legat längre upp i landskapet, vid Bryttjholm.

Bron vid bäcken kallas av Aschaneus 1612 för Sandebroo vilket bör gå tillbaka på jordens påtagligt sandiga beskaffenhet på denna plats. Nära bron har i historisk tid funnits en källa, på 1687 års Askekarta (LMA 01-Håt-4) betecknad som Habors källa. En källa har för övrigt här upptecknats som i bruk ännu i början på 1900-talet (G. Sandén 1989). Som tidigare nämnts har bäckens lopp i samband med sentida avvattningsföretag flyttats och en jämförelse mellan gamla och nya kartor (t.ex. LMA 01-Håt-5; ekonomiska kartan Håtuna J133-11I2a81) visar att dagens brolägg skiljer sig något från det historiska.

Nyetablering

Den del av bytomten, som i dag är åker, ligger enligt vår avvägning på 6,2–6,5 meter över havet (fig. 7). Ett annat bebyggelseläge framträder som en svag men relativt tydlig 30 meter lång, stenröjd öst-västlig terrass något söder om bygatan. Den ligger på 6,4–6,9 meter över havet och är i dag betesmark. Strandförskjutningen bör inte motsäga en etablering i området vid 1000-talets mitt. Här kan den gård ha legat, som föregått byn, förslagsvis bebodd av en kunglig bryte och försedd med tillräckligt med mark för dennes egen försörjning. Drift och expansion får tänkas ha skett med hjälp av jordlösa och ofria (jfr Myrdal & Tollin 2003). Fornsigtnas lantbruk i sig bör haft lång kontinuitet men gården, på denna i förhållande till järnåldersbebyggelsen perifert belägna plats, kan hypotetiskt antas vara en kunglig nyetablering på mark som tidigare innehafts av en konkurrerande aristokrat eller tronpretendent. Anders Carlsson har föreslagit att denne varit Styrbjörn, som han hävdar haft sitt fäste i Fornsigtna men besegrats i slaget vid Fyrisvall omkring år 980 (Carlsson 2015, s. 213–214).

Runstenen innehåller fem namn, två resar-

Fig. 7. Platsen där »torpen vid Habors vret» låg enligt kartor från 1691 och 1715, den södra delen av det antagna läget för Fornsigtunas medeltida bytomt. Höjd över havet 6,2–6,9 m. Den östra halvan är nu betesmark, den västra åker. Foto mot norr. Foto författarna. —The southern part of the suggested old Fornsigtuna village site, nowadays used as part arable, part pasture.

namn och tre minnesnamn. Fyra är män, det femte namnet har inte kunnat tydas. Ingenting sägs om deras eventuella familjrelationer, vilket är påfallande. Vi har här fem personer som kan förknippas inte bara med Fornsigtuna utan förslagsvis också med de angränsande gårdar vars ägor sammanstrålat i denna för samfärdseln centrala punkt. Är det namn på några av kungens hirdmän – eller brytar? Detta är givetvis hypotetiskt. Stenen är i vart fall samtida med Sigtunas uppblomstring som stad och bör kunna ses som en markering vid den plats där man färjade till och från staden med dess ständiga efterfrågan på bränsle, foder, livsmedel och hantverksråvaror. Den kan föras till den grupp runmonument som markerade vägar, broar, vad och hamnar. De var orienteringspunkter i landskapet (Källström 2015, med där anförd litteratur; jfr Ekholm 1950; Selinge 2010).

Den kända runstenen vid Hovgården på Adelsö (U 11) är en manifestation av förhållandet

mellan kung och bryte (Källström 2015). Kanske kan också runstenen U 662 vid det som sannolikt var Fornsigtunas brytesgård tolkas i samma termer, må vara att texten på denna inte är så artikulärad som på Adelsöstenen.

Osäkert läge

Att Fornsigtuna var kungsgård – i betydelsen gård eller by, ägd av kronan – under hela medeltiden står således helt klart. Vad som fortfarande väntar på att klarläggas är om det där vid någon tid funnits bebyggelse av högreståndskaraktär. Medeltidskällorna ger, som visats ovan, inga säkra besked om detta. Men det går inte att komma ifrån att 1600-talskällorna, Aschaneus och Rannsakningarna, är relativt samstämmiga i sina beskrivningar. Däremot är det ett stort aber att ruinernas läge inte pekas ut.

David Damell, som ansvarade för 1980-talets undersökningar, hade uppfattningen att Aschaneus beskrivning stämmer in på delar av järn-

ålderns fornlämningsområde med husterrasser, högen Signhilds kulle osv. (Damell 1991, s. 26). Denna tolkning är utan tvekan den enklaste och kan vara den riktiga. Med ett sådant synsätt finns det ingen medeltida borgbyggnad att söka efter. Att Aschaneus inte identifierade, eller skilde ut, fornlämningsområdet som sådant talar också för denna uppfattning. Men kanske var det så igenväxt att det var svårt att få en överblick, kanske som vid 1900-talets fornlämningsinventeringar (Damell 1991, s. 28f)? Detta verkar dock mindre troligt. I Mälardalens gamla odlingsbygder fanns skog i äldre tid sällan i överflöd och lantmätaren noterar 1691 för Signhildsbergs vidkommande att »skogen som består av ung tall och gran förslår knappt till vedbrand och gärdselfång» (LMA 01-Håt-4).

Ändå är Aschaneus och Rannsakningarnas uppgifter enligt vår uppfattning tillräckligt anmärkningsvärda för att motivera fortsatt forskning. Arkeologiska undersökningar vid Bryttjåholm och bytomten (inklusive fornlämning Håtuna 114) kan säkert, och i och för sig, kunna ge spår av verksamhet och bebyggelse från sen vikingatid och medeltid. Men den intressantaste platsen för de eventuella borgruinerna är under, och i anslutning till, den nuvarande herrgården. Där har vi genomfört georadarundersökningar och registrerat vissa spår efter äldre, tidigare oidentifierad bebyggelse. Detta arbete fortsätter och kommer att redovisas när det slutförts.

Sammanfattningsvis har vår undersökning av det medeltida Fornsigstuna gett en god bild av kuturlandskapets genes. I frågan om existensen av en medeltida märkesbyggnad i Fornsigstuna visar sig de historiska källorna vara mycket sköra. Samtidigt tycks det finnas en betydande arkeologisk potential i lämningar under, och i anslutning till, den nuvarande herrgården.

Summary

Fornsigstuna ("Old Sigtuna") is an aristocratic (presumably royal) manor site from the late Iron Age, situated in Håtuna parish, Uppland province. It is mentioned in several Old Norse sources, among these, a relation by Snorri (13th century) about Odin settling there, erecting a mighty temple ("hof") and sacrificing according to the customs of the Æsir.

The site, including several long-houses built on man-made terraces, a thing mound and other constructions was partly excavated in the 1980s. According to conclusions from that investigation, it was abandoned in the late 10th century. The place-name Sigtuna is generally seen as having been shifted from there to the nearby new town of Sigtuna, when it was founded at about the same time, c. 980 AD.

The paper reports a study of medieval Fornsigstuna, i.e. the continued use and development of the estate as farming land. Historical and written sources are reconsidered, cadastre records and maps examined as are old building sites and ancient monuments.

All sources confirm that the estate was a royal demesne until it was acquired by a nobleman and became private property in the late 17th century. During the investigation, a bailiff's farm site in the southern part of the estate, originally marked by an early 11th-century cross-marked runic stone, has been identified. This is suggested to prove the re-establishment of royal power at Fornsigstuna after the abandonment of the Iron Age site, the land surrounding Sigtuna being very important for providing and shipping all kinds of supplies to the townspeople. Consequently a landing site was set up nearby, probably serving a number of Håtuna farms. After a century or two the Fornsigstuna farm was reorganized as a tenant village.

The possible existence of a medieval manor house at Fornsigstuna has been much discussed by scholars, as some old ruins were described by 17th-century writers. However, these accounts are quite brief and somewhat unclear. Various ideas of the manor's location have been put forward over the years but it is still not identified.

Also, an AD 1299 diploma, signed *apud antiquam sightoniam* by Sweden's king, its archbishop and the prior of the Dominican Province, has been considered proof of the existence of a state building at Fornsigstuna. It is argued, however, that this document may or may not have been signed there, the Latin text may as well be read "in old (i.e. venerable) Sigtuna" and should not be taken at face value as indicating Fornsigstuna. In Sigtuna town proper, the Dominican convent, established there in AD 1237, should have pro-

vided a comfortable milieu for the prominent visitors. Also the presence of the Dominican Province prior at the meeting must be considered, which in fact was convened to verify an important donation involving his order. Thus, his hosting of the event seems most probable, not forgetting the Mass which may have been held in style, as it was Sunday, in the convent's spacious new church of St Mary's.

Even though the written sources, taken as a whole, seem quite frail, the occurrence of a building of a higher status should not be ruled out. Further investigations ought to be carried out to settle the issue.

After a critical examination, the most probable site is, according to this study, at the present manor, originating in the 17th century, and its closest surroundings. The authors have in fact instituted georadar surveys there, and preliminary results are tentatively promising (to be published when finished).

Referenser

- Allerstav A. (red.), 1991. *Fornsigtna: En kungsgårdshistoria*. Upplands-Bro.
- Björklund, A., 2014. *Tundaland: Håbo härad, Sigtuna stad*. Det medeltida Sverige, bd. 1, Uppland 10. Stockholm.
- Björnhag, G. & Myrdal, J., 1994. Nötkreaturens produktion och utfodring enligt 1500-talets kungsgårdsräkenskaper. *Svenska husdjur från medeltid till våra dagar*. Red. J. Myrdal & S. Sten. Stockholm.
- Brink, S., 2012. Bryten. Karsvall, O. & Jupiter, K. (red.). *Medeltida storgårdar: 15 uppsatser om ett tvärvetenskapligt forskningsproblem*. Uppsala.
- Carlsson, A., 2015. *Tolkande arkeologi och svensk forntids-historia. Från stenålder till vikingatid*. Stockholm.
- DS = *Diplomatarium Suecanum*. Utg. av Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien och Riksarkivet. Stockholm 1829-ff.
- Damell, D., 1989. Fornsigtna. Tesch, S. (red.). *Avstamp för en ny Sigtunaforskning*. Sigtuna.
- 1991. Fakta och sägner kring Fornsigtna. Antikvariska notiser och 1980-talets undersökningar. Historiska notiser. Utgrävningens metodik. Fosfatkarteringar. Tolkningar, jämförelser och försök till förklaringar. Kungsgårdar. Omlandet. Allerstav A. (red.). *Fornsigtna: En kungsgårdshistoria*. Upplands-Bro.
- 1993. About royal manors from the late Iron Age in Sweden. *Current Swedish Archaeology*, vol 1.

- Ekholm, G., 1950. Var restes runstenarna? *Fornvännen*.
- Ericsson, A., 2012. *Terra mediaevalis: Jordvärderingssystem i medeltidens Sverige*. Uppsala.
- von Friesen, O., 1922–23. Om staden Sigtunas ålder och uppkomst. *Upplands fornminnesförenings tidskrift*, XXXVII.
- Gallén, J., 1946. *La Province de Dacie de l'Ordre des Frères Prêcheurs. I. Historie Générale jusqu'au Grand Schisme*. Helsingfors.
- Gihl, G., 1925. *Sigtuna och Norrsunda. Tvenne antikvariskt-topografiska manuskript af Martinus Aschaneus, utgifna och kommenterade*. Uppsala.
- Hamilton, J., 1986. *Sigtunatrakten under järnålder och vikingatid. Förhållandet centralort-omland*. Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi. Stockholms universitet.
- Hannerberg, D., 1971. *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år. Gård och åker, skörd och boskap*. Stockholm.
- Hult, B., 1989. Strom, Fornesitune et Guazbro. Sigtunastiftets biskopsbord. Tesch, S. (red.). *Avstamp för en ny Sigtunaforskning*. Sigtuna.
- Karlsson, K. H., 1901. Handlingar rörande dominikaner-provinsen Dacia. *Historiska handlingar* 18:1. Stockholm.
- Karsvall, O., 2012. Åkerstorlek 1640 som indikator på stora medeltida bebyggelser. Karsvall, O. & Jupiter, K. (red.). *Medeltida storgårdar: 15 uppsatser om ett tvärvetenskapligt forskningsproblem*. Uppsala.
- 2016. *Uttjardar och ödegårdar. En studie i retrogressiv metod*. Uppsala.
- KHL = *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. Malmö 1956–1978.
- Källström, M., 2015. Kungen, bryten och märket. Till tolkningen av runblocket U 11 vid Hovgården på Adelsö och något om runstenarnas placering. *Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok*.
- LMA = Lantmäterimyndighetens arkiv, Riksarkivet.
- LSA = Lantmäteristyrelsens arkiv, Riksarkivet.
- Lindström, J., 2000. Bron vid Broholmen. *Marinarkeologisk tidskrift* 3–4/2000.
- Lovén, C., 2010. Biskopssätets historiska bakgrund. *Uppsala domkyrka II*. Uppsala.
- Malmberg, E., 1923. Signhildsberg. *Svenska slott och herresäten, ny följd*. Uppland. Stockholm.
- Myrdal, J. & Tollin, C., 2003. Brytar och tidigmedeltida huvudgårdar. Lindkvist, T. & Myrdal, J. (red.). *Slavar. Ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid*. Stockholm.
- Rahmqvist, S., 1996. Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 53.
- Ros, J., 2008. Sigtuna. Brink, S. & Price, N. (eds.). *The Viking World*. Abingdon.
- 2009. *Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid*. Uppsala.
- Sandén, B., 1991. Sagan om Habor och Signhild. Aller-

- stav A. (red.). *Fornsigtuna: En kungsgårds historia*. Upplands-Bro.
- Sandén, G., 1989. *Ortsborberättar*. Sammandrag ut UKF:s kassetband nr 4 sidan 1 och 2 (Fritz och Rutger Mark). Sammandrag ur UKF:s kassetband nr 10 sidan 2 (Margareta von Essen och hennes dotter Charlotte Slettengren). Intervjuer gjorda 1978 av B. Sandén. Upplands-Bro kulturhistoriska forskningsinstituts arkiv.
- SAOB = *Svenska akademins ordbok*.
- SDHK = *Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev*, Riksarkivet.
- Schmid, T., 1942. En påvebulla i Sigtuna. *Situne Dei*.
- Selinge, K.-G., 2010. *Språket i landskapet. Om runstenar, rågångar och byar*. Uppsala.
- Strid, J.-P., 1991. De språkliga källorna till Sigtunas äldsta historia. Allerstav A. (red.). *Fornsigtuna: En kungsgårds historia*. Upplands-Bro.
- Ståhle 1960 = *Rannsakingar efter antikviteter*. Band I. Utg. C. I. Ståhle. Stockholm.
- Tesch, S., 2016. Sigtuna: royal site and Christian town and the regional perspective, c. 980–1100. Holmquist, L.; Kalmring, S. & Hedenstierna-Jonson, C. (eds.). *New Aspects of Viking-age Urbanism, c. AD 750–1100*. Stockholm.
- UH = *Upplands handlingar*, anförda i Björklund 2014.
- UR = *Upplands runinskrifter tolkade och utg. av E. Wessén och S. B. F. Jansson*. Stockholm 1940–1958.
- Åse, L.-E., 1970. Arkeologiska vittnesbörd om strandförskjutningen vid Stockholm under de senaste c. 4000 åren. *Geografiska Föreningens i Stockholm förhandlingar*, vol. 9.
- 1984. *Den medeltida strandförskjutningen vid Stockholm och övriga Mälärstäder*. Raä och SHMM rapport 1984:2.